

Основоположні ідеї природного права у діяльності нідерландського юриста та поета Гуго Гроція

*Скрипаловський Ярослав Васильович,
офіцер юридичної служби Черкаського ОТЦК та СП,
капітан юстиції*

Гуго Гроцій де Гроот (10.04.1583 р. – 02.08.1645 р.) був надзвичайно здібним та обдарованим голандським (нідерландським) юристом, правознавцем та є одним із основоположних творців природного права та сучасного міжнародного права.

Вже з самого раннього дитинства у нього проявлялися неабиякі унікальні здібності, оскільки вже з восьмирічного віку він почав писати вірші на латині, в дванадцять років зумів вступити до університету, з тринадцятирічного віку друкує свої перші наукові роботи, а вже в п'ятнадцятирічного віку одержав ступень доктора права.

Внесок Гроція, який він зробив у розвиток права та природного права не важко оцінити, оскільки його роботи лягли в основу розвитку сучасного міжнародного права та й загалом права, основними його працями вважають «Вільне море» (1609), «Про право війни і миру» (1625), «Вступ до голландської юриспруденції» (1631).

Гуго Гроцій відноситься до представників раціоналістичної школи мислення, та у вченні про державу і право здійснив першу спробу систематичного викладу теорії природного права і концепції суспільного договору.

Однією із найвидатніших праць Гуго Гроція, в якій він розглядає принципи міжнародного права, права миру та війни, а також визначення справедливості у контексті міждержавних конфліктів є загально відома праця "Про право війни і миру".

Цю фундаментально важливу працю побачив світ у 1625 році, та варто відзначити, що вона є однією із перших спроб систематизації теорії міжнародного права та спробою встановити загальні принципи, які регулюють відносини між державами.

У цій праці Гроцій висував ідею, що є деякі незмінні принципи справедливості, що мають бути покладені в основі міжнародних відносин та права, тут він аналізує право війни та миру з погляду моралі та раціонального мислення.

У вступі до книги Гроцій зазначав, що основна мета, яка закладена у ній заключається у вирішенні актуальних та нагальних проблем, що існують в міжнародному праві, проте, для відповіді на ці проблеми та заклики спершу необхідно було дати відповіді на загальні питання походження та сутності держави та права.

Розглядаючи питання, що ж собою являє право, автор продовжує традицію, що виникла з часів античності та ототожнює поняття права та справедливості: «Право є тим, що не суперечить справедливості» - писав він.

Гроцій стверджував, що існують певні загальні засади, принципи справедливості, що випливають саме з природи існування людини та моральних законів, аргументуючи ти, що ці принципи мусять бути основою для встановлення поведінкових правил, на яких повинні базуватись міжнародні відносини.

Справедливість же ним трактувалась як вимога людського буття, розуму, веління природи та істоти розумної – людини.

Якщо право тотожне справедливості, то те, що «противно природі істот, наділених розумом – суперечить справедливості».

Гроцієм було поділено право на природне та волевстановлене, та розглядає його як суб'єктивне право, систему відносин публічного та приватного характеру і як систему загальноприйнятих та обов'язкових норм.

Джерелом природного права за Гроцієм є сама природа людини, яка на відміну від інших живих істот є істотою вищого гатунку, оскільки наділена розумом, здатністю саме мислити, наділена мовою та прагненням до спілкування.

Таке право, зовсім не суперечить волі Бога, оскільки Бог сам вимагає його дотримання, так як він є творцем усього суцього, є творцем людини та її властивостей, людської природи, а тому, впливає що і природне право є його творінням.

Це право не суперечить природі людській і є велінням розуму, та або інша дія якого, залежить її відповідності чи суперечить розумній природі, визнається або моральною необхідністю або морально ганебною.

Варто відзначити, що Гуго Гроцій чітко розмежовує право від політики, оскільки право є справедливістю, а політика – це завжди корисливість, тому її предметом є вигода та інтерес.

Волевстановлене право поділялося на божественне та людське, джерелом першого є воля Бога, підкорятися якому велить наш розум, проте воно не збігається з право природним, оскільки на думку Гроція Бог, не встановлює нічого, що суперечить природному право, але він обмежує сферу дозволеної людської поведінки.

Таке право збігається з християнською моральністю та встановлює для людей більш високі «стандарту чистоти» ніж може вимагати такого природне право.

За своїм змістом божественне право являє собою систему морально-релігійних норм та існує незалежно від позитивного права [1, с. 203-208].

Право війни у праці «Про право війни і миру» Гроцій розглядає питання легітимності війни, умов її початку, проведення та логічного завершення. Він висуває ідею «право на самозахист», відповідно до якої кожна держава має право на захист своїх інтересів у випадку агресії іншої сторони.

Щодо права миру, то Гроцій аналізуючи умови для заключення миру, встановлює чіткі принципи справедливості, що повинні бути основою для здійснення таких дій. Він наголошує саме на безумовній важливості дотримання угод та принципів взаємовигідності.

Міжнародні відносини він охарактеризовує з погляду на різні аспекти, зокрема включаючи дипломатію проведення переговорів, відносин між державами, союзи між ними та обов'язки відносно нейтралітету.

Праці Гроція були об'єктом дослідження й інших науковців, які слідували за ним та аналізували їх.

Зокрема, варто відзначити та погодитися з Себайном Дж. Г. та Торсоном Т.Л., які зазначали, що найбільшого ступеня чіткості значення розуму у розумінні природного права, якого не було ще за античних часів набуло саме у Гроція, який довів це розуміння до рівня правових аксіом [2, с. 381].

Основною заслугою Гроція у теорії природного права полягає в тому, що саме він визначив її в термінах сучасного (на той час) гуманітарного знання Нового часу.

Саме він, посилаючись на праці філософів, юристів та інших видатних діячів Платона, Цицерона, Аристотеля, Помпея, Юстиніана, Плінія, Сенеки, суттєво вдосконалив вчення про природне право та обґрунтував його співвідношення з внутрішньодержавним правом та етапі переходу суспільства від феодального до буржуазного та відокремив природне право від релігії.

Якщо раніше, джерелом права визнавалося божественне, то тепер, «природне право настільки непорушне, що не може бути змінено навіть самимо Богом, подібно тому як він не може зробити, щоб двічі на два не дорівнювало чотирьом, так точно він не може зло за внутрішнім змістом перетворити зло в добро» [3, с. 12].

Також Гроцій, посилаючись на Аристотеля погоджувався з ним щодо поділу на природне та волевстановлене право, визначаючи перше так «Право природне є диктуванням здорового розуму, яким та чи інша дія, залежно від її відповідності або невідповідності самій розумній природі, визнається або ж морально ганебним, або ж морально необхідним; а відповідно, така дія або заборонена, або ж приписана самим богом, творцем природи» [3, с. 14].

В основу цього розуміння було покладено уявлення про дотримання людьми правил співжиття, властивих людському розуму, таких як утримання від чужого майна, повернення чужої речі і повернення отриманої від неї вигоди, дотримання обіцянок, відшкодування шкоди, завданої винними діями, відплата за заслужене покарання, співмірність у розподілі благ між окремими людьми.

Оскільки дотримання договорів вимагається природним правом, то з цього джерела випливає внутрішньодержавне право.

Багато хто намагався надати цій галузі наукової форми, зазначає Гроцій, але ніхто не спромігся зробити це, але це було й неможливо, не відділивши того, що створене установленнями, і того, що випливає із самої природи, оскільки те, «що випливає із природи речі, завжди є тотожним самому собі і тому без зусиль може бути приведене в наукову форму; те ж, що виникло шляхом установлення, часто змінюється в часі і різне в різних місцях, а тому позбавлене будь-якої наукової системи, подібно іншим поняттям про єдині речі».

Тут бачимо визначення співвідношення природного права і позитивного права, яке було властиве тогочасній науці: якщо позитивне, «установлене» право можна змінити, не творячи насильства над розумом, то природне право впливає із природи речей, і його не можна змінити волею людини чи навіть владою держави.

Уявлення про те, що відноситься до невід’ємних природних прав, досить різноманітні і багато в чому залежать від конкретних історичних умов.

Так, у вище зазначеній роботі Гроція «Про право війни і миру», основна увага приділялася праву приватної власності, у числі менших прав згадувалися право на збройний захист, право спротиву народу самодержавній владі, право на свободу пересування і т.д.

Список використаних джерел:

1. Тополь Ю.О. Історія політичних і правових вчень: курс лекцій. Хмельницький, 2017. 634 с. URL: <https://irlykhuml.univer.km.ua/server/api/core/bitstreams/6a1d4cfc-9d59-40a2-a0db-874503d6bebb/content> (дата звернення 30.03.2024 р.).

2. Себайн Джордж Г. Історія політичної думки / Джордж Г. Себайн, Томас Л. Торсон ; пер. з англ. Київ: Основи, 1997. 838 с.

3. Гроцій Г. Про право війни та миру. Три книги в яких пояснюються природне право та право народів, а також принципи публічного права. Київ, 1994. 40 с. URL: <https://calameo.com/read/00611348993aebd929513> (дата звернення 30.03.2024 р.).

4. Історія політичних та правових навчань: хрестоматія / за ред. Е.А. Воротилін, І.Ф. Мачін. Київ, 1996.

Науковий керівник:

*Джолос Сергій Вадимович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького*